سلطانہ وقاصی

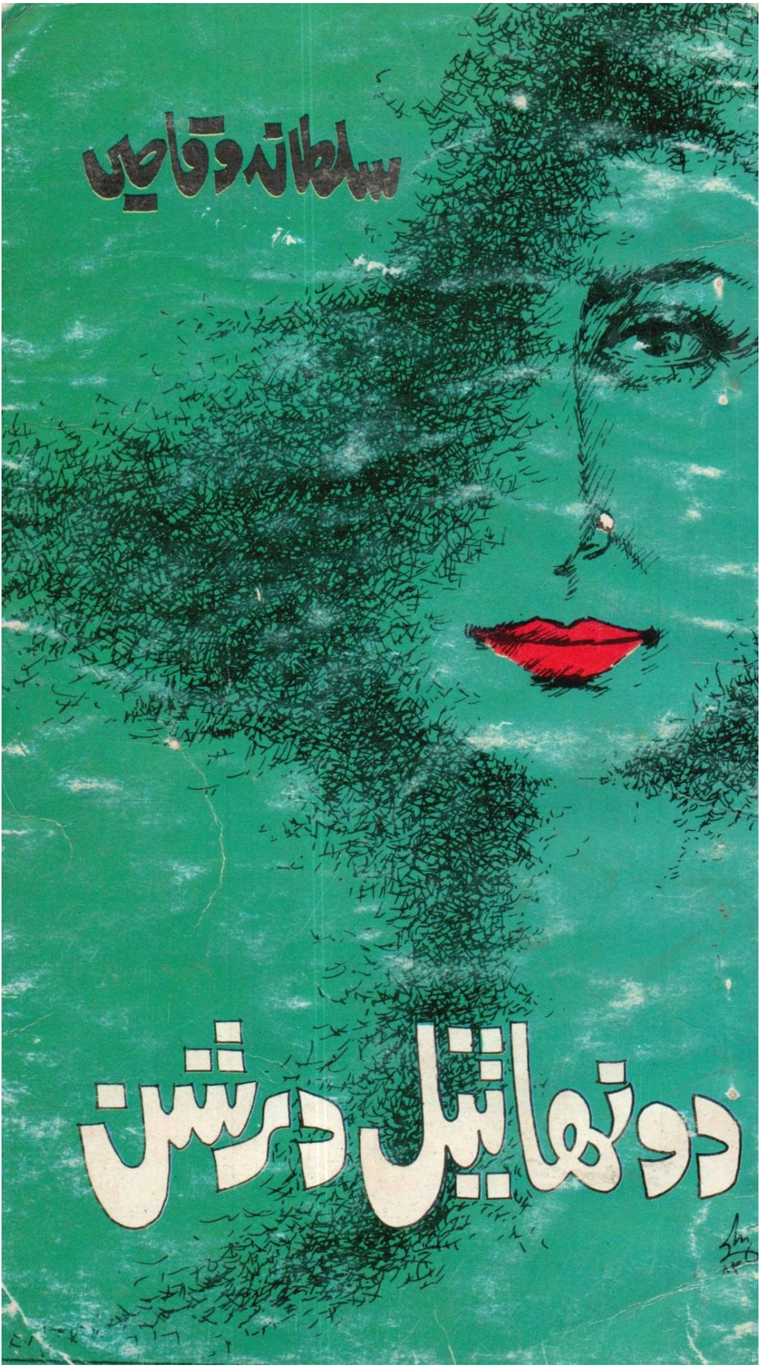

دوتھایل درشن

دونهاٽيل درشن

سلطانہ وقاصي

آگم پبلشنگ ايجنسي

مالڪيءَ جا سڀئي اختيار هٿيڪا.

ڪتاب: دونهاٽيل درشن.
ليکڪا: سلطانہ وقاصي.
موضوع: شاعري.
ڇاپو: پهريون جنوري ۱۹۸۴ع.
سائيز: آگم - لاهوت.
ڳاڻيٽو: هڪ هزار.
ٽائيٽل ڊزائين ۽ بڪ اسڪيچ: فتاح
لي آئوٽ: نثار حسيني.
ڇپائيندڙ: جاويد نثار. پاران آگم پبلشنگ ايجنسي،
پوسٽ باڪس 238، حيدرآباد سنڌ.
ڇپيندڙ: لاهوت آرٽ پرنٽرز،
هوم اسٽيڊ هال چاڙهي حيدرآباد.
پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

ملهہ: ڏهہ رپيا

Doonhatial Darshan - Selected Poetry by Sultana Waqasi. Published by Aagam Publishing Agency, P.O. Box No. 238 Hyderabad Sind Pakistan.

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

وري آگم ٿيا ــــ

هونئن ته وقت جو هر ايڪو پل ڪان پهر ۽ سال ڪان صديءَ تائين پنهنجي پنهنجي جاءِ تي اهم آهي پر سيني ڪان سال جي ايڪي ڪي ڪيترين ئي ڳالهين جي ڪري اهم ليکيو وڃي ٿو ــــ جهڙي هوندي اٿس اڳياڙي اڳنا، اهڙي ئي پڇاڙي اهم ــــ!

سال جي پڇاڙي ايندي ئي ماڻهوءَ جي من ـ آڳنڊ ۾ ايندڙ سال لاءِ آس ۽ اميدن جا ڏيئا ٻرڻ لڳندا آهن ــــ اڳڪٿيون ڪيون آهن، انسنا ڏاهيا آهن تان جو ايندڙ سال اچي، وري واهو تي ويندو آهي. 'اچڻ ـ وڃڻ' جو اهڙو ڦيرو (Cycle) هر جيوت جو جيون آهي.... آگم ٽين ٿا.... پرجي اچن ٿا.... وسن ٿا.... وس ٽين ٿا ۽ وري آگم ٿين ٿا....

وري آگم ٿيا آهن، چوراسيءَ جي پهريون وسڪارو، نئين سال جي پهرين ور ڪا.... سلطانه نه صرف سنڌي ساهتڪار عورتن جي سٽ جو اهم نالو پر نئين سنڌي شاعريءَ جو هڪ مکيم نالو آهي ـ آگم ڪي هن حساس، احساتي ڪوتا ـ سرجڻهار جي ڪوتائن جو هي ڳٽڪو 'دونهانڊيل درشن' پيش ڪرڻ تي خوشي ٿئي ٿي ــــ

'بادل تي ٻيهان، جي آگم اچڻ جا ڪرين' ـ (لطيف)

ساٿ سلامت

ــــ آگم

سياڻي لاءِ —

تون؟ جنهن کڏهن سون کي ڏٺو به نه آ!
جڏهن تون
هلندي هلندي
ٿڪجي پئين
۽
اڪيلائپ جو احساس
وجود ۾ پيدا ٿيندي
تڏهن ڪنهن
گهاٽي وڻ جي
هيٺيان ويهي
آن جي سڪل ٽاريءَ مان
ڪو سڪل پتو ڇوندي
آن تي سنهنجو نالو لکي
هوا جي رخ تي
آڏائي ڇڏيان —

— سلطانہ وقاصي

●

انــور

اسان جي گهرن ۾ جڏهن ڪا ڌيءَ ڄمندي آهي ته ماءُ - پيءُ ته پري رهيا، پر پاڙي وارن جو به منهن لهي ويندو آهي. ماءُ ۽ پيءُ پيار جي سرجڻ کان وٺي پيرن تي پڙ وجهندا آهن، سڳائون باسيندا آهن، دعا گهرندا آهن، ڏارا ۽ ڦارون وجهرائيندا آهن ته من پٽ ڄمي. عورت ۽ مرد ۽ انهيءَ جا مائٽ ۽ چاڙو سچاڙو، سنگتي ساٿي ۽ جيڏيون سرتيون کين آهائي دعا ڪنديون، دلداريون ڏينديون ۽ هنن کي خوش ڪرڻ لاءِ ڪوڙا ئي سهي اهڙائي دلاسا ڏينديون ته هنن کي پڪ پٽ ڄمندو. چوندا گور هاريءَ جي هلڻ مان ئي پڌرو آهي ته هن کي پٽ ڄمندو. جي واقعي پٽ ڄمندو ته هن جي ڇٽيءَ تي سهرا ڳاتا ويندا، قرض پڪو ڪٽي سٺي دعوت ڪئي ويندي، سنگتي ساٿي ۽ جيڏيون سرتيون سوکڙيون پاکڙيون کٽي اينديون ۽ هڪ ننڍڙو وهاڻءُ تي ويندو پر جي ڌيءُ ڄمندي ته هن جو ڪابه زائفان سهرو نه ڳائيندي، ماءُ سمجهندي ته ڌيءَ جو پيءُ جيئن ته خوش ناهي ٿيو انڪري چڻ ته هن سور ئي اجايا ڪاڏا. پيءُ سمجندو ته ڌيءَ جي ماءُ ڀاڳ واري هجي ها ته پٽ ڄڻي ڏئي ها. ٿي سگهي ٿو ته هن مان هميشه يا گهڻيون ڌيئرون ڄمنديون، انڪري ٻي شادي ڪجي ته بهتر ٿيندو.

مرد جو بہ شاديءَ ڏانهن اڻ لکر لاڙو ڏسي زال پنهنجي ڏيءَ کي دل تان لاهي ڇڏيندي ۽ هن کي پنهنجي زوال جي علامت سمجهي نہ رڳو نظرانداز ڪرڻ لڳندي، پر دل ڪوسي ٿيڻ ڪري هن کي نياڳي، ڇنڊي ۽ اجائي ڇائينءَ ڇڻي مهڻا ڏيڻ لڳندي. البت ڏيءَ جي ڇمڻ تي اسان سنڌين ۾ ڪي ڪي ماڻهو ضرور خوش ٿيندا آهن ۽ اهي ماڻهو انڪري خوش ٿيندا آهن ڇاڪاڻ تہ اهي سمجهندا آهن تہ ڏيءَ ڇائي، يعني چار پنج هزار رپيا ڪرا ٿياء ڇاڪاڻ تہ اسان سنڌين ۾، باوجود ان جي تہ اسان پاڻ کي موهن جي دڙي جا وارث ۽ ڇهہ هزار ورهيہ قديم ۽ عظيم تهذيب جا وارث سمجهندا آهيون، پر اڄ تائين ڌيئرون وڪرو ڪندا آهيون، سگ ڏيندا وٺندا آهيون، بالڪل اهڙي طرح جيئن ڪا رڍ ٻڪري خريد ۽ وڪرو ڪئي وڃي. اهو ڇو آهي؟ اڏين ڇو ٿو ٿئي؟ ان جو جواب جمال ابڙي پنهنجي هڪ نيئن ڪهاڻيءَ سيند ۾ ڏنو آهي ۽ لکيو اٿس تہ: ”جتي ڀنين ۽ ونين تي سر ڏنا ويندا آهن، اتي نياڻيون بہ نيلام ڪيون وينديون آهن“. جمال ابڙي جي هنن ادبي لفظن جو سياسي مقصد اهو آهي تہ جتي جاگيرداري سرشتو قائم هوندو، وڏيون زميندار يون موجود هونديون ۽ وڏيرڪو نظام وڌندو ويجهندو، اتي عورت يعني انسان بہ ويڪائو مال هوندو. ان ۾ ڪو شڪ ڪونهي تہ اها هڪ سائنسي ۽ تاريخي

حقيقت آهي. ٿي سگهي ٿو اسان جا ڪجهه دوست وچولي هيٺين يا مٿين طبقي سان تعلق رکڻ ڪري يا وڏن صنعتي شهرن ۾ رهڻ ڪري چون ته اسان وٽ عورت سان اهڙو توهين آميز رويو هاڻي تبديل ٿي ويو آهي ۽ اسان ڌيءَ جي ڄمڻ تي ارها نه ٿيندا آهيون، ته انهن کان صرف اهو سوال پڇڻ گهرجي ته ڇا توهان پٽ جي ڄمڻ تي جيڪا خوشي ملهائيندا آهيو ڇا ڌيءَ جي ڄمڻ تي به اهڙي ئي طريقي سان خوش ٿيندا آهيو. ته سچائيءَ وارو جواب ناڪار ۾ ايندو. اهو انڪري آهي جو اسان جي نفسيات جاگيرداري سماج جي اثر هيٺ جڙي آهي، انڪري اسان وٽ عورت ۽ مرد، ڌيءَ ۽ پٽ کي هڪجهڙو ۽ برابر تصور ڪرڻ محال آهي. اهو تڏهن ئي ممڪن آهي جڏهن سنڌ مان وڏيرڪو سرشتو ختم ٿي شهري ماحول پيدا ٿئي ۽ مڪمل طور نه ٿي سگهي پر گهٽ ۾ گهٽ نيم صنعتي سماجي جوڙجڪ ضرور پيدا ٿئي. جيستائين ائين نٿو ٿئي تيستائين عورت مرد کان ڪمتر آهي. ڌيءَ گهٽ آهي ۽ پٽ وڌيڪ آهي.

سو سلطانه وقاصي به جڏهن ڄائي هوندي ته هن جي سماجي حيثيت ثانوي هوندي. مان جڏهن تصور ڪندو آهيان، ته سلطانه وقاصيءَ بابت به ائين ئي سوچيو ويو هو ته مون کي هن جي شاعري جو درد محسوس ٿيندو آهي. ۽ مان سمجهان ٿو ته اڄ تائين هن جي اسان جي سنڌي سماج ۾ حيثيت ثانوي آهي.

شايد اهوئي سبب آهي جو سلطانہ وقاصيءَ شاعري وسيلي پنهنجن آزاد ۽ خود مختيار احساسن کي ظاهر ڪيو آهي ۽ ثابت ڪيو آهي تہ هوءَ اسان سنڌين جي موجوده سماجي ناچي پيٽي ۽ ان جي نفسياتي ۽ ثقافتي قدرن سان بغاوت ڪري ٿي. هن پنهنجي خيالي دنيا ۾ عورت کي اهڙو حق ڏنو آهي تہ هوءَ جيئن محسوس ڪري تيئن چوڻ جي همت ڌاري ۽ چئي ڏئي. ڀلي تہ ڪنهن مرد کي اعتراض ٿئي. تهمتون هڻي، طعنا ڏئي، گلائون ڪري پر سچ وڏي واڪي چوڻ جي شيءِ هوندي آهي ۽ چوڻ گهرجي. شايد اهوئي سبب آهي جو سلطانہ وقاصيءَ هڪ ڪوتا ۾ چيو آهي تہ:

هن ويران شهر جي
اداس ماحول ۾
آيو آهين
تہ هاڻ
وچڻ جي ڳالهہ
نہ ڪر.

اهو احساس ۽ احساسن جي شاعري ڪنهن سنڌي عورت، شاعره يا ليکڪا کي ورثي ۾ ڪانہ ملي آهي. اهو ورثو نئين، جديد ۽ ترقي پسند ليکڪائن کي پاڻ ئي ٺاهڻو آهي، پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجن ايندڙ نسلن لاءِ. ان جي بدلي ۾ هن کي گهڻو ڪجهہ سهڻو پوندو، ڀوڳڻو پوندو، ڏک ڏسڻا پوندا، ڏونگر ڪاٽڻا پوندا، پر ظاهر آهي

تہ ڪنهن بہ نئين روايت ناهي لاءِ اهي سڀ ڳالهيون ۽ حالتون ضروري آهن.

سلطانہ وقاصيءَ سنڌي شاعريءَ ۾ ڪيترين ئي نيون روايتون قائم ڪيون آهن ۽ نوان تجربا ڪيا آهن. فڪري طور تي هن اهڙن ڪيترن احساسن جو اظهار ڪيو آهي، جيڪي اڄ تائين سنڌي عورت جي وس کان ٻاهر هئا ۽ فني طور تي پڻ هن هٿرادو لفاظيءَ، عروضي تڪلف ۽ رسمي لفظيءَ جڙاءَ ۽ مصنوعيت کان پاسو ڪندي، پنهنجن ڏکن، سکن، امنگن، نفرت ۽ پيار جي احساسن کي اهڙن لفظن جو ويس ڏنو آهي جيڪي اسان ۽ هر ماڻهو عام طور ڳالهائيندا آهيون.
انڪري سلطانہ وقاصيءَ جي شاعري لفظن جي شاعري ۽ اچارن جو صوتي سنگم ناهي، پر احساسن، ڏکن ۽ سکن جي شاعري آهي.

سنڌي ٻوليءَ ۾ ڪيل شاعريءَ ۾ صرف ٿي ٻه ٽي نالا مان ٿا ڳڻي سگهان جيڪي نڪرندڙ احساسن کي سوچيل سمجهيل لفظن جو ويس ڏيڻ جي ڪوشش نہ ڪئي آهي. اهي نالا آهن سحر امداد، سلطانہ وقاصي ۽ ميران، جيڪا اڳي رحمت جي نالي سان شاعري ڪندي هئي. هنن جي شاعري ازرا پائونڊ جي انهن لفظن پٺاندڙ آهي تہ ڏهن ڪتابن لکڻ کان بهتر آهي تہ زندگيءَ ۾ هڪڙو شاعراڻو عڪس تخليق ڪيو وڃي. سلطانہ وقاصيءَ جي شاعريءَ ۾ عورتپڻي جي خودداريءَ وارو احساس بہ اوترو ئي پختو آهي جيترو ڪمزور.

چوي ٿي:
تون ساڌيون اچ
يا نہ اچ
هريل آهيون اسين
تنهائي ٿي.

سلطانہ وقاصيءَ جي شاعريءَ ۾ ڪيترن نئي سببن ڪري گهرو سماجي احساس بہ شامل آهي. هن جون محروميون هڪ عام انسان واريون محروميون آهن، جيڪي عورت هئڻ ڪري وڌيڪ گهريون ٿي ويون آهن، ڇاڪاڻ تہ عورتون هتي پنهنجي غلاميءَ ۾ پيڙجي رهيون آهن ۽ هڪ حساس ۽ شاعرائي طبيعت واري عورت هئي، هن جي شاعريءَ کي اوترو ئي گهرو ۽ چهنڊڙ ڪري ڇڏيو آهي جيترو هيءَ ڌرتي آهي. چوي ٿي:

هيءَ ڌرتي
ڏاڪ سنجهند جو
ڏاٽيءَ وانگر جلي
پنهنجي اندر جي
باهہ ڪڍي ٿي.

—

عباد تن جون ڳالهيون
مون سان نہ ڪر
مان آهيان مانوس
هن ڌرتي جي
انسان سان.

اڄ جي انسان جو عڪس هن نظم ۾ جهڙو هيٺ ڏنو آهي. چوي ٿي:

هرڪو انسان
ڪنيو ٿو وتي، پاڻ سان
غمن ۽ پريشانين جو جهنم
وڏا وات ڦاڙي
ٺهڪ ٿو ڏئي
ويچارو انسان.

ارپيان ٿي هي ڪتاب بابا سائين جي نالي
جيڪو منهنجي هر واٽ جو رهبر آ.

— سلطانہ وقاصي

جيتريون ننڍڙيون خواهشون اسان جون
اوترا ننڍڙا ماڻهو اسين
جيترا گهڻا غم اسان کي
اوترا ارڏا ماڻهو اسين
لڙڪن کي به مرڪ ٿا ڀانيون
پيار به اسان جو ڀور به اسان جا
اسان کي نه پرک او پاپي
وقت جا واچوڙا آهيون
ويل وقت جي واڳ ورائينداسين
چوڏهين جي چڙهيل وير آهيون
اويل يا سويل
سنڌڙيءَ جي سينڌ سنواريندا سين.

ڳهيلي

جڳ جي ٽوٽين ٽڙين سان
ٺڪرائي ٺڪرائي
مري ويندين ءِ ڳهيلي
جڳ ته آهي ٻياري
هماليه مثل
پٿرن کان گهر نه پيار
آهي پڙاڏا ملندو واپس
جفا ۾ آهي تنهنجي پڪار

بهاريون ايندڙيون رهنديون،
گل ٽڙندا رهندا،
ڪنول ڪلندا رهندا،
ڪيترا ڏيئا ٻرندا،
ڪيترا ڏيئا وسامندا،
پر منهنجي احساس ۾
ماٺ نه ايندي
جذبن جو وهڪرو
وهندو رهندو
تخيل جي جنگ
جاري رهندي
ڇو جو مان
انسانيت جو عروج
حقن جي فتح
ڏسڻ چاهيان ٿي
مان نئون انقلاب چاهيان ٿي
ظلم جو رت پيئڻ چاهيان ٿي.

پوسٽ

گهٽيءَ گهٽيءَ، چونڪ چونڪ
ماڻهو پاڇي وانگر
اڻ ڄاتل خوف
مايوسيون ۽ هراس
پنهنجا تابوت پاڻ کنيو
هلندا پيا وڃن
هر ايندڙ ڏينهن
ڪالهوڪي ڏينهن وانگر آلهي ٿو
هر رات
ويل رات وانگر اونداهي آ.

احساس

مون وٽ ايندين
مان به توسان ملندس
مرڪي جي ڳالهائيندين
ٺهڪن سان ساٿ ڏيندس
ياد جي ڪندين
ياد تنهنجي سان زندگي گذاريندس
وعدو جي پاريندين
وعدن تي مان اعتبار ڪندس
ڏور جو ويندين
دعائن سان تو کي ساريندس
وسارين ڇڏيندين
ميار تو کي ڪڏهن به نه ڏيندس
وقت گذرندو
ڪوڙي جڳ ۾
ٺوڪرون کائيندين
مرڻ ويل مون کي ساريندين
احساس ٿيندءِ ان ويل
مان ئي تنهنجي حيات آهيان
مان ئي تنهنجو موت آهيان.

تون
منهنجي اکين سان اکيون ملائي
پڇين ٿو ته
هنن اکين ۾ ڇا ٿو نظر اچي
سون تنهنجن اکين ۾ ليئو پاتو
ڏٺم ته مان هئس

وراڻيم
هنن اکين ۾ ته مان آهيان
تون ٿڙي پئين خوشيءَ وچان
مان عجب وچان ڏسڻ لڳس

سوچيم
اها ڪا وڏي ڳالهه نه آ
منهنجي جاءِ تي پيو ڪير
تنهنجي اکين ۾ ليئو پائي ها
ته به اهو نظر اچي ها.

منهنجي راڻي
ويٺي آهين چوواڻي تي
ڪنهن لاءِ واجهائين؟
تنهنجا نيڻ
هيڪل وياڪل
چپ چاپ
ڇو ويٺي آهين!
ڇاڻ اٿئي
ڪوبہ نہ ايندو
وانهڙو وات سڃاڻي ويا
تون ڳهيلي
پراڻي وات تي
ڪنهن کي ٿي ڳولهين؟

منهنجي راڻي
هي جي دلين جا راڻا آهن
چوواڻن تي سلندا آهن
ڪيتريون تو جهڙيون
ڪومل راڻيون
سندر سياڻيون
انهن کي پنهنجو سمجهي
سپنا سجائي
نيڻ وڇائين ٿيون

منهنجي راڻي
پريم ڀڳوان آ
هي ناتو
روحن جو ناتو
جذبن جو ناتو
هن جو ڪوبه ڏيکاءُ
ڪٿي به ڪونهي
پريم اڻ ڏٺل شي
اجنبي احساس.

منهنجي راڻي
تون ڳولهين ٿي
پنهنجي راڻي کي
تون چاهين ٿي
تنهنجو راڻو
توکي چوواٽي تي ملي
تنهنجي خواهش آ
سيلاب جي
منهنجي ڳهلي پڻ
پريم خواهش نه آ
جذبو آ، سچائي آ.

منهنجي راڻي
هٿي وچ چوواٽي تان

جلدي جلدي دم
ستان تنهنجو راڙو
اچي وڃي
ڀوءِ توکي
ڀاڪرن ۾ ڀري
ساري ڇڏي
زندگيءَ ۾ موت
روح جو موت
وڏو عذاب اٿئي.

منهنجي راڻي
پريم ڀڳوان آ
ڀڳوان سان سيلاپ
مهان پاپ
پاپ ۾ نہ ڦاس
گنهگار نہ ٿي
هٿي وچ ڇوواٽي تان
پنهنجي روح جي پاڪائي
جذبن جي سچائي
ڪٽي هٿي وچ
ڇو جو
مان نہ ٿي چاهيان
تہ تون مري وڃين.

درپن

هن هيڏي وڏي
جڳ ۾
تو پيار ڪيو آ؟
هـــا
ڪنهن سان؟
پنهنجو پاڻ سان.

هن هيڏي وڏي
جڳ ۾
تو نفرت ڪئي آ؟
هـــا
ڪنهن ڪان؟
پنهنجو پاڻ ڪان.

ننڍڙي دل

هاءِ هاءِ
ننڍڙي ننڍڙي دلڙي
لڪي لڪي ليٺا پائي
چرن ۾ ويھي
غارون تي ناھي
جهرڪيءَ جي آڏامڻ تي
پرن جو ڦهڪو ٻڌي
پٽين ۾ منھن لڪائي
ٻڙر هڻي
نشان چٽي
پاڻ ٻئي گڏ گڏ ڏئي
تاڙيون وڄائي جهمريون پائي
ويٺي آ ڪا راند رچائي.

جيئي جند سدا جيئي
چوئڻ جيئي ڪير پيئي
نعرو سدائين اهو لڳائي
جند جيئاريندا سين
حق وٺنداسين
جوش وچان هردم ورجائي

مگر وقت اچڻ تي
سيني کان اڳ ۾
غارون ڇڏي ڇرون وسائي
پاڻ کي ڪوڙو سڏائي
جڳ ۾ سچائيءَ جا
هوءَ گڻ ٿي ڳائي
هاءِ هاءِ
نِنڊڙي نِنڊڙي دلڙي
لڪي لڪي ليئا پائي
ڇرن ۾ ويهي
غارون ٿي ڏاهي.

گلن جي ورڪا

گلن جي مالھا پوئي آئي آھيان
در در تي ڇيو اٿم
ھر ڪنھن وٽ آ انڪار
مان گلن جي ورڪا
ڪنھن تي ڪيان
سين وٽ انڪار
اکين ۾ نفرت بيشمار
ھٿ سيڪو
پنھنجي ڪاٺ جيئي ٿو
مطلب ڪاٺ
زندگيون ڪسي ٿو
جذبن جي سچائي
ڪوبہ نہ ٿو چاڻي
ھاڻ ڪو مون کي ٻڌائي
مان ھيءَ گلن جي ورڪا
ڪنھن تي ڪيان.

●

تارن وٽي تک

ٽي سگهي ٽو
هيءَ دنيا منهنجو خواب هجي
ٽي سگهي ٽو
هيءَ دنيا منهنجو خواب هجي
جت ٻاٽ
سڙي ٻجري
مات مات ڪري
ڪنهن کي ڪين ڪجهه ٻڌائي
هليا ويندا سين
جيئن ٻيا ٻيا وڃن.

سچي پچي اھو سچ آ

کن ماڻھن سان ملي
کن گھڙين لاءِ
سچائي نہ سگھبو آ
مان سچ ٿي چوان
ڇو جو مان چاڙان ٿي
اڄ جي دور جو انسان
پنھنجي وجود مٿان
خولن مٿان خول
ڏکيو پيو ھلي
خوشين جا خول
غمن جا خول
خوشفھمين جا خول
آن ڪري مان سچ ٿي چوان
اڄ جي دور ۾ ڪنھن کي سچائڻ
ڏاڍو مشڪل آ
تون جو ھڪ دفعو مون کان پڇو
منھنجن تعريفن جا ڍڪ
پرينديں ٿي وتين
تون ڇا چاٺين

ڪيڏي حقير آهيان
مون کي پنهنجو پاڻ کان
سخت نفرت آ
تنهنجا تعريف وارا ٻول ٻڌي
مون کي پنهنجي وجود کان
اڃان وڌيڪ نفرت ٿي ويئي آ
سچي ٻچي اهو سچ آ
ڇو جو مان
پنهنجو پاڻ کي
توکان وڌيڪ سڃاڻان ٿي.

وراڻيون

گذريل ڪي يادون
جي وساريان پر نہ وسرن
منهنجو رجهيل من
ماضيءَ جي ٻولارن ۾
ويراڳين وانگر رلي
مگر هاءِ
ڪٿ بہ چين نہ پائي
ڪڏهن پاڻ روئي
ڪڏهن وري مون کي روئاري.

●

ڪنوٽيون، بادل ۽ انڊلٺ

ڪنوٽين کي چيم
ڏيوم ڪي ڏس
پر هو
چمڪاٽ ڪري گم ٿي ويون
بادلن کي چيم
ڏيوم ڪي ڏس
پر هو به
ڦوندون برسائي گم ٿي ويا
انڊلٺ کي چيم
ڏيم ڪو ڏس
پر هوءَ به
رنگ روپ ڏيکاري گم ٿي وئي
پريشان ٿي چيم پنهنجي من کي
تون ئي ڏي ڪو ڏس
من ڳنڀير ٿي چيو
محبوبہ منهنجو چيو
چيم هائو محبوبہ
من آهستگيءَ سان چيو
ڊڪ پائي وڃ
وڃي سنڌوءَ ۾
ٻڏي مر.

٥

روح اندر رڃ
ناهي سکيو ساهه
تهه به جيئي ٿو جڳ ۾
ويچارو انسان

وسري ويا وچن
ٽڙقي ويئي تقدير
دلين سنجهه گهاءُ
اکڙين سنجهه اجاڙ
دکندو رهيو درد
نيڻن وهي نير
تنهائيءَ جا ڦير
ويڙيچن جا وڏ
ڏکڙن ڀري دل

روح اندر رڃ
ناهي سکيو ساهه
تهه به جيئي ٿو جڳ ۾
ويچارو انسان.

⊙

تون مون کي ڳولھ
مان توکي ڳولھيان
پر
تون مون کي نہ ملجانءِ
مان توسان نہ ملندس۔

●

⊙

کوکليون ۽ بي معنيٰ سوچون
جن جي پرواز ايڏي شاهين آ
جي هو کرن
تہ پاش پاش ٿي وڃن۔

●

⊙

ساٿ نہ تي ڏئي
مون کي منهنجي منزل
آڻ ڪري جو
هلي آهيان مان
انهن منزلن تي
تنها ۽ پريشان.

●

⊙

ٻڌو اٿم
هر شخص مرندو ناهي
زندگي به هر ڪنهن وٽ
ايندي ناهي.

●

منهنجون وحشتون
وٽي ويون
آن حد تائين
بي اختيار سوچيم
ڪهڙن گناهن جي
ملي آ سون کي سزا.

ڪنهن کي نہ ٻڌائيندم
تہ بہ ڌهي ويندا
ڪيترائي فسانہ
هن جڳ ۾.

هر قدم تي مليا
ڪيترائي خدا
سدا سهڻا
ڳالهيون مٺيون
سوچون اعليٰ
پر
اوچتو ئي اوچتو
ظاهر ٿيو پوي
انهن جي اندر جو
ابليس.

اسان کي ناهي
ڪنهن تي اعتبار
جڏهن ٻيم خبر
زندگيءَ سان گڏ
موت به آ ناياب.

⊙

تون سامهون اچ
يا نہ اچ
هريل آهيون اسان
تنهائيءَ تي.

●

⊙

هن ويران شهر جي
اُداس ماحول ۾
آيو آهين
تہ هاڻ
وڃڻ جي ڳالهہ نہ ڪر.

●

جيون جو احوال
جيٺ وارن ڪان پڇو
جلائي پاڻ کي
رک بہ چڏي آ
جن آڏائي.

عبادتن جون ڳالهيون
مون سان نہ ڪر
سان آهيان مانوس
هن ڌرتيءَ جي انسانن سان.

ڪوئل ايترو نہ ڪوڪ
ڏکن ۾ پريل آ
منهنجي ديس
وارن جي دل.

نهائين ڇان نہ تتي
هيءَ پرولي
ڪنهن نہ سلي.

وٺ جلائي مون
جوت جيار تون
آئي آ
رات
اماس جي.

⊙

ڪي گيت اڌورا
ايڏو ڏاڍيان
ڪو ڳائي ويٺو
چپ چاپ
روئي ويٺو.

●

⊙

چوڏهين جي چانڊاڻ ۾
نهاريم چوطرف
ڪجهه نظر نه آيو
سواءِ تنهنجي.

●

⊙

اندر جي آڪير
سڪل پن وانگر
هوا ساڻ
هر هنڌ رلي.

●

ڪارو ڪانگ
ٻولي وينو
هرو ڀرو
چاڻ اٿس
واٺهڙو وات مٺائي ويا
تہ بہ ٻولي وينو
ڇو تہ
ٻولڻ ڪان سواءِ
اڃيس ڪجهہ بہ ڪين.

هن هيڏي جل ٿل ۾
جيءُ جاءِ ٿو
تنهنجون ڳالهيون ٻڌم
جڻ تہ وهہ جو ڍڪ پيتم
تڏهن تہ
جيءُ جلي ٿو
هن جل ٿل ۾.

سر اڏيءَ تي
جهڪائڻ سان
ڪجهہ بہ ڪين ورتو آ
مرڻ ڪا
وڏي ڳالهہ نہ آ
جيئري ئي گهٽو
ڪجهہ ڪرڻو آ.

رتي نادم رت
جلي ڪيسين جوت
دک اڻ هوند
مٿان وري
بي ضميرن جي موت.

وهاسي ويئي هئي
ويل
تنهنڪري
چائنت تنهنجي
چمي
وسايا سون دل جا
ديپ.

ٿڪ گهڻي جي ويا
لڙڪ لڙي آيا
جڏهن ٻڌم
تنهنجي گهر جي ٻاهران
گند جي ڍير مان
مليو آ
ٻار جو لاش.

ڏنگيو منهنجي
ڏات کي
چليو منهنجو
ماهہ
پر اُتم جيستائين
ٽڙي منجهہ ساهہ
نہ ڏيندس
اوهان جي
ڳالهہ.

هيءَ ڌرتي
ڏاک منجهند جو
ٽاسٽيءَ وانگر جلي
پنهنجي اندر جي باهہ
اُڏين ٿي ٿي ڪڏي.

من ۾ نہ ڳولهه
جن کي
مون سانڍيو آ
ساهه ۾.

اڄ؟
ڪير بہ نہ ڏسندو
اسان ڪلندا
لنگهي ويندا سين
هنن ڪنڊن مٿان.

⊙

هي ڪير آ
جو اونداهيءَ جي اڏاوت ڪي
اڏوهيءَ وانگر
کائي رهيو آ
چون ٿا سڀ
هو ڏوهي آ
ديس دروهي آ.

●

⊙

پري پنڌ
ڄاڏي تاڏي
واسينگ واٽ
پنيٺ متا باهه جا
ڪيئي پيا ڪاٽ
آهي اڄ اٺاٽ
ڏهڪائيندڙ ڏينهن ۾
جو ڪري
حق جي بات

●

⊙

جنهن زندگيءَ کي
تو ڏنو هو زندگي
آتي تون
فرشتو نہ
انسان ٿي رهہ.

●

⊙

جي ڏوران
توکي گھمائي ويا
انهن کي
ڏسي
تون ڏسي
شرمسار نہ ٿي.

●

⊙

جڏهن زندگي
پيرين آگهاڙي
در تي آئي
عجيب لطف محسوس ٿيو
ياد تنهنجي آئي.

●

⊙

اونداهيءَ ۾
هڪ ڏيئڙي
پنهنجي روشنيءَ سان
اونداهيءَ کي اڃان وڌيڪ
تاريڪ بڻائي ڇڏيو آ.

●

⊙

آهي قبرون
جن تي ڪوبہ نالو نہ آ
آهي سڀ
منهنجيون آهن.

●

⊙

پرندڙ ڪانيون
رک تي هوا ساڻ
آڏائي ويندو ن
پر هي جلندڙ جيون
ڪڏهن بہ رک نہ ٿيندو.

●

پهڻ جهڙا ماڻهو
گلن جي ڏڪ سان
مري وياه

هن جڳ ۾
لاشا سڀ چاتل سچاتل
جيڻرا ماڻهو
سڀ اجنبي اڻ چاتل.

انڌيري رات
مون جهڙي رات
هن وٽ
پنهنجي رازن کان سواءِ
ڪجهه به ناهي.

⊙

ماں
سوهڻ جي دڙي جو ڪوهه
هر آيل
ڏول پري هٿن ڪي ڏوئي.

●

⊙

منهنجو پاڇو
تنهن ڪي ڇا سمجهايان
مون ڪي ڇڏي ويو وڃي
منزل جي گهولا ۾.

●

⊙

جيون منهنجو
توکان سواءِ اڪيلو
اڄ ته سهي
پڇي هي بند
پورا ڪيون
ڏونگر ڏاري وڃهون.

●

⊙

سياڻو ڪي چريو
ڪنهن ويل ڪالي
ته ڪنهن ويل روئي
سچ پچ
صفا سون جهڙو
مان به ڪنهن ويل
کلان ٿي
ڪنهن ويل روئان ٿي
آهيان نه صفا چري.

●

⊙

ڪي گهڙيون
جن ڪي هوند
ڏکي ڏکي
پکڙي ونڃي
نہ وڃڻ ڏجي
انهن گهڙين کي
جيڪي ڪي پل
خوش ڪري
دل وندرائي
هليون تيون وڃن
ڪاش ائين ٿي پوي
انهن کي روڪي ڇڏجي.

●

(٠)

ڳالهيون اسان جون اهڙيون
جيڪي ڪنهيو وڄن
سوچون اسان جون اهڙيون
جيڪي وڪرجو وڃن
منجهيل من
رنڊيا روڙي
ڏونگر ڏاري
تہ بہ سور اسان ساڻ
ڪا ئي منزل
نہ ڪٿي ڪو ماڳ
تہ بہ اسان جي جهان ۾
جاڳ اسان سان ساڻ.

⊙

ننڍڙا ننڍڙا ساٿهو
جن جون وڏيون وڏيون ڳالهيون
ڪلندي گذارين
ڪنهن کي به نه ٻڌائين
پنهنجا سور
نه ڪير سڃاڻي
نه ڪير پرکي
انهن جا پور.

●

⊙

هرڪو انسان
ڪنيو ٿو وتي پاڻ سان
غمن پريشانين جو جهنم
ته به وڏا وات ڦاڙي
ٽهڪ ٿو ڏئي
ويچارو انسان.

●

⊙

مون کي واپس ورڻو آ
هڪ پل به
مور نہ رهڻو آ
تي سڌ پڌان .
ڏور پري
دل وارن جا
برپٽ جبل
وچون طوفان
ويرون لهرون
ڪيئن تيون روڪي سگهن
تي سڌ پڌان
ڏور پري
دل وارن جا.

●

⊙

هت ڪو سڃاڻو ناهه
هت سانجهيءَ ۾
ڪو مانجهي ناهي
وڃي سان تنهنجو نان
جلائي آ جوت
پر هت ڪو اڇوُن ناهه
هن وات ڪان
ڪو ويڙهون ناهه
هجي ٿو هاڻ
ڪنهن کي وڃان ساڻ
تون جو اڇوُن ناهين
۽ منهنجو
هت ڪو سڃاڻون ناهه.

●

٥

جهر جهنگ جهاڳي
هلندو هل
ڪير آ پنهنجو
ڪير آ پرايو
سيني کي پرکيندو
هلندو هل
ساٿي ساٿ نہ رهہ
باهہ جو پنيٺ ٻاريندو
هلندو هل
سج ڏسي
ويهي نہ برهم
ڏکيا ڏونگر
راهہ اٽانگي
چڙهہ لنگهہ ويهي
وقت وڃايون
ڏيئي مان
ڏيئو ٻاريندو
هلندو هل.

●

⊙

دل ٿي چوي
آڏري وڃان آڪاس ڏي
ڪي پل هن ڌرتيءَ ڪان
پري رهان
ڪي پل پاڻ کي
اربي چڙيان
هوائن جي آڌار
نه ڏسان هيٺ ڌرتيءَ ڏي
ٻوڏي چڙيان پنهنجون اکيون
ڪي به نه سوچيان
ڌرتيءَ جي ڏکن
غربت ۽ بکن لاءِ
اگهاڙن ننگن وجودن لاءِ
چيچلائي ڏنپ ڏيندڙ انسانن کي
ساس ڦٽي رت جا ڍڪ پريندڙ انسانن کي
ڪي به نه ڏسان
ڪجهه به نه سوچيان
ماٺ ماٺ ڪري
آڏري وڃان آڪاس ڏي.

●

⊙

نہ ڄاڻ
ڇو ايڏي وڇوٽي اٿم
وجود ۾
سوچين جو تسلسل
پورا پورا
جيون ٽڙيل پکڙيل
آجهاسي وري ٻري
هن تخيل ۾ آڳ
وري به تون ڇوين ٿي
سڏ ٻڙاڏي
سونهن سوچ
جهڙن عنصرن سنجهان جڙيل
هڪڙو وجود
جنهن منجهان خلوص ۽ ادب
جو هڳاءُ اچي ٿو۔

●

آهو پل وڏيڪ اهم آ
جنهن پل ۾
ڪي موتي جهول ۾ جهلي
هن آتش فشان کي
مون اورانگهيو هو
آن هڪ پل جو بار کڻي
اورانگهيان پئي هڪ سمنڊ
پر ياد رکجان
مان ترڻ نہ ڄاڻان
پر ڪوبہ هڪ پل مون کي
هن سمنڊ ۾ ٻوڙي نہ سگهندو.

⊙

ڪوريئڙن جي چاڻ سان
پريل
هن بي رنگ
پراڻي در کي
هڪ ڏڪ سان کولڻ چاهين ٿو
پر اچاڻا
ڪجهه منهنجي به نه ٻڌ
مون هن در کي
ٻاهران نه
اندرين پاسي کان بند ڪيو آ.

●

ڪر موڙي جنهن وقت
اتين تي
منهنجي ذات
امرت پري هن جيون ۾
جيون جي جوت ٻسا سي
تاريڪيءَ کي پوئتي ڌڪين تي
۽ جڏهن سان
قدم اڳتي وڌائي
ڪجهہ گهران تي
تہ مون کي وهم جو پيالو ٻياري
جيئري مارڻ تي چاهين.

ڪي نوان گيت سوچيان ٿي
ڪي نوان احساس ساريان ٿي
سڄڻ کي پنهنجي وجود ۾
سرچيان ٿي
مان به سياڻن ۾
چري ٿيڻ چاهيان ٿي.

تون چوين ٿو
ڌرتيءَ تي پير رکي
آسمان کي پڪڙي ڏي
پر بي سمجهه
تون نه ٿو ڄاڻين
مان آڪاس تي رهي
ڌرتيءَ کي ياڪرن ۾ پريو آ.

⊙

سانوڻ ۾ جڏهن
ڪو ٻڪي ٻولي ٿو
سورج مکيءَ جو گل
سج جي تپش ۾ ڪلي ٿو
۽ ڪبوتر جڏهن آڪاس ۾
اڏامن ٿا
هڪ انسان جنم وٺي ٿو
ٻيو انسان مري ٿو
تڏهن مان سوچيندي آهيان
سانوڻ ۾ پکي ٻولي ٿو
سج جي تپش ۾ گل مرڪي ٿو
۽ ڪبوتر آڪاس ۾ اڏامن ٿا
هن جنم وٺڻ کان
مرڻ جي حد تائين
سون جهڙن ڪيترن وجودن کي
شايد نه
پر ڪٿ اتم ڪجهه به نه ٿو ملي.

●

⊙

آن عورت جي نالي
جنهن جي سوچ ڏاڍي محدود آ
هن گهر جي چوديواريءَ
کان سواءِ
نه ڏٺو آ ڪجهه ٻيو جڳ ۾
ڪجهه نه سوچيندي آ آها
ٿوري ٿوري ڳالهه تي ڪٿبي آ
ٻئسن تي ڳنهيل هوندي آ
يا وري ٻڌي تي ڏنل هوندي
رات جو جڏهن مڙس سان سمهندي آ
نه ڪيس اهو ياد نه هوندو آ
انهن پيار ڪندڙ هٿن
ڪيس سڄو ڏينهن ڪٽيو آ
پيار ڀريا لفظ ٻوليندڙ زبان
سڄو ڏينهن گارين سان وڏيو آ
ڏاڍو سک محسوس ڪندي آ
مڙس جي هنج ۾
ان عظيم عورت کي منهنجو سلام
جيڪا ڪجهه به نه ٿي سوچي
رات جا چار پهر
سک جون ننڊون ٿي ڪري.

●

⊙

ها جيڪڏهن تون مون ڏانهن پڇين
ته مان توکي ٻڌايان
اندر جا حال اوريان
ڦٽ آ کيلي ڏيکاريان
تنهنجي هنج ۾
ڪنڌ لاڙي
سڏڪا پري روئان
پر جي تون پڇين؟
ته مان توکي ٻڌايان.

●

در جي چائنٺ تي
جڳن ڪان سون ڪي ويهاري
تون اندر وينو آن
ليئو پائي ڏنم
ستل تون ننڊ ۾
اندر ۾ مونجهہ ٿي ٿيم
منهنجي ڳالهہ تہ ٻڌ
منهنجا من
منهنجي من ۾ رهي
ايڏي ننڊ تہ نہ ڪر
تڪجي پيئي آهيان
تنهنجي در جي چائنٺ تي.

منهنجو گهاءُ به
تو جهڙو گهرو
تون تہ سون کي سڃاڻ
تون بہ سون وانگر جاڳين ڏو
پوءِ ڇا لئہ
نهارين ايڏو ڏور.

زندگيءَ ۾
جڏهن بہ
دل کولي ڪاڻيس
تڏهن تون
ياد آئينءَ
تنهنجون ڳالهيون
تنهنجا فسانہ
ياد آيا.

⊙

پهتو پل ۾ مون وٽ
هڪ آواز
چري اڌ مغزي
جيئڻ آ تنهنجو جنجال.

●

⊙

گهرا گهرا نيڻ
ائين وسن
ڄڻ
ساونڻ سندا ڏينهن.

●

⊙

جيون جهنجهٽ
تہ بہ آ
موت کان انڪار.

●

هن سنسار ۾
سارين ٽي ڪنهن ڪي
ڳولهين ٿي ڪنهن ڪي
ڪير آ تنهنجو
ڀرين اهو راز ته سل.

ڪاش تون انڌو هجين ها
۽ سان گونگو
هڪ ٻئي جا عيب
ڍڪي ڇڏيون ها.

رات جو پوئين پهر ۾
جڏهن پکي ٻوليندا آهن
۽ ٻئي پاسي
ڳاڙهي شفق ايرندي آ
تڏهن اسان جو موت ٿيندو آ.

کير آ سڳو
کير ڏيندو آ مانڊيلو
جڳ ۾ اسان سڀئي
هڪ ٻئي جا
سڳا ۽ مانڊيلا۔
پنهنجا پرايا
سڀ ڪجهہ آهيون
ويجها رهي بہ ڏور آهيون
ڏور رهندي بہ ويجها آهيون
ڇو تہ اهوئي جيون آ
اهائي دنيا آ.

(٠)

اڪيلائپ اڪيلائپ
توڙي چوُطرف
ماڻهن جا انبوه
هو سيئي پنهنجو پاڻ ۾
مان اڪيلي
انهن ۾ پرائي
ويٺي نهاريان
سڀن جي شڪلين ۾
هو پيا هئا
آءٌ ٻي هئس
انهن ۾، سون ۾،
هڪ خليج آ
جنهن ڪي مان نٿي ڊاهي سگهان
جنهن ڪي هو سيئي
نٿيون ڊاهي سگهن.

تون
مڏر آلاپ
پيو ٻڌين
مان
ڏرتيءَ تان
ڇڙ پيئي چونڊيان.

انتظار ڪندي
اڪ لڳي ويئي
آن ڏڪ ٻل
ڪسي ورتي
مون ڪان آزادي.

○

هي ڪير آ؟
پڇڻ مهل
انيڪ اکيون
مون ڏي آئي آيون
پر جواب نه مليو
وري پڇيم
هي ڪير آ؟
چيو ڪنهن
شاعر آ
سچ لکندي لکندي
ڪوڙ جو ساٿ ڏيئي ويو.

●

تنهنجي پرسان
تو وٽ
جو ڪجهہ آهي
آن تي تنهنجو
ڪيترو حق آ؟
منهنجو ڪيترو؟
آن جو فيصلو
ڪير ڪندو؟

مون پنهنجي جهوليءَ ۾
جڳ ڪان لڪائي
ڪجهہ آندو آ
پر ڪنهن لاءِ
اها ڪل ناهي!

مان تنهنجو عڪس
پنهنجي عڪس سان
ايڏو وير نہ رک.

روح رجهي ٿو
من آ ماندو
ڪوئل تون نہ ڪوڪ.

ڦٽڪي ڦٽڪي
هيڪل ويهي رات گذاري
ٻيج ٻنيءَ کان پوءِ
ٻيڪ جيئدان جي
ڪائنات ساڪت، مان تماشائي!

هو وينو هو
چپ چاپ
مان ڪلهي تي هٿ رکيومانس
ڪنڌ ورائي ڏٺائين
صدين جي ويراني ڏٺم
آن جي اکين ۾
مان پڇيو
ايڏو اداس ڇو آهين؟
منهنجا هٿ، پنهنجن هٿن ۾ جهلي چيائين
مان آهيان
تنهنجي انڌيرين راتين
اڪيلين واٽن جو
توکان الڳ، تنهنجو سپرين
مان جهٽ ڪري
پنهنجا هٿ ڇڏايا
ڪيس چيم
اهڙيون ڳالهيون ڪندي
ڊپ ڪونہ ٿو ٿيئي.

مان ڏچندي ٻه آهيان
پنهنجو پاڻ ڪان
آن ڏينهن ڪان
مان ٻي ڍنگهي ٻي چئي
ڪنهن ڪي ڪين وٽان
تي پوندس سيڪنهن تي بوجهه
بيزار تي سڀ چوندا
هجين ها ٻور ڏڳو
ڪائي ڪپائي چڏيون ء ها
پر چا ڪجي
تي پئي آهين انسان.

○

وات ويندي
صدر دواخاني جي اڳيان
هڪ گهر جي دريءَ مان
ڏڪ نپل ڇهري
سڏ ڪري مون کان
پڇيو "وات از ٽائيم"
"ڪوارٽر پاسٽ ٽائين"
مان تڪڙ ۾ نظر
وڌي
۽ هلي ويس
ڪجهه ڏينهن کان پوءِ
آن ئي رستي تي
پنيان
ڪنهي تي رکيو
ڪنهن دٽ
ڪنڌ ورائي ڏٺم
آهائي پوڙهي ڪرسچن
منهن ۾ انيڪ گهنج
ننڍڙيون گول اکيون
گرڏي ٽائين فراڪ پيل
ڏادي پيار مان چيائين
"هائو آر يو"
فائين، فائين—

مان تڪڙ ۾ جواب ڏنو
مان آتي ويهي نہ سگهيس
تڪڙي تڪڙي هلي ويس
وات تي روئي بہ ڏنم
چو تہ مان
ان پوڙهيءَ جي اکين ۾
پيار ۽ پنهنجائپ وارو انداز
سهي نہ سگهيس
جيءَ جهڙي پيو
ڏک وچان
دل ۾ چيم
اي پوڙهي
چو ڏنءِ مون کي پيار وچان
چا ڪندس تنهنجي پيار کي
دعا ڪر
مون کي آهي پيار ڪن
جن مون کي
نفرتن کان سواءِ
ڪجهہ بہ ناهي ڏنو.

○

توهان کلو ٿا!
مون کي چريو ٿا سمجهو
توهان کي کلندو ڏسي
مون کي به کل اچي ويندي آ
مان کلان ٿي
توهان حيران ٿا ٿيو
کلڻ منهنجو حق آ
روئڻ منهنجو حق آ
اهي حق کسي سگهو ٿا؟
شايد ڪڏهن به نه.

ڪجهه ورهيه اڳ
هڪ منهنجي جيڏل
ڏيندي هئي وڏا ٽهڪ
کنهن کي به ڪين
وڻندا هئا اهي ٽهڪ
مان به هريل هئس خاموشي تي
ڪير به کلندو هو
دل چوندي هئي
لپاٽ هڻي ڪڍانس
پر مان ڪجهه به ڪري نه سگهندي آهيان
ها ڳالهه ٿي ڪم جيڏل جي
جيڪا ڏيندي هئي وڏا ٽهڪ

لکيو هوم ڪيس هڪ خط
عجيب بي ڍنگو
آخر ۾ لکيو مانس
ڪلهه جانءِ نہ پڙهي هي خط
ڇو تہ مون کي نفرت آ
وڏن ٻهڪن کان
جواب ۾ لکيائين
ماڻهو توکي چريو چوندا آهن
ظاهر آ ايترن جي راءِ غلط تي نہ ٿي سگهي
چري اسان وٽ ٻهڪن کان سواءِ
رکيو ئي ڇا آهي
اڄ ڪلهہ مان بہ کلندي آهيان
ايترا ٽهڪ ڏيندي آهيان
جو ماڻهو سوچيندا آهن
مان ڪهڙي ڳالهہ تي کليس؟
توهان بہ کلو ٿا؟
مون کي چريو ٿا سمجهو؟
توهان کي کلندو ڏسي
مون کي بہ کل اچي ويندي آ.

تون شايد يقين نہ ڪرين
مون ڏٺو آ
ستارن کي
ٽاڪ منجهند جو
آڪاس تي چمڪندي
تون شايد يقين نہ ڪرين
مون ڏٺو آ
سج کي
اوڀر ۾ لهندي
الهندي کان اڀرندي،

○

هڪ دفعو
زندگيءَ ۾
اچي ڪان پوء
نہ ڄاڻ
هي وقت
اسان ڪان
ڪهڙا حساب ڪتاب
گهري ٿو
۽ ڇو گهري ٿو —

●

من جي ڳالهه تي يقين نه آ
تڏهن ته
من جي درياه ۾ لڙهندي
ڪڏهن به ڪوبه
ڪنارو نه آيو.

دل چاهي ٿي
ازل جا آواز
گيتن جي گونجار ۾
دل جي اندر ۾
پيهي وڃن
۽ سان
صدين تائين
ائين بيٺي رهان
اک چنيڻ بنان.

⊙

ڪنهن چيو
چري سپنا ڏسڻ گهرجن
جيون جو وڏو سهارو
هوندا آهن هي سپنا
پر منهنجي وس ڪيان
ٻاهر آهن
هي منهنجا نيڻ
نه ڪڏهن ٿا ٻوٽجن
نه ئي وري ٿا ننڊ ڪن.

●

⊙

تو تہ ڏٺو هوندو
جنهن کي سون نہ ڏٺو آ
سندس نيڻن ۾
آهو ڪجهہ آهي
جنهن جي
هن دنيا ۾ کوٽ آ!

●

ڪيئن ڪريان
مان ڇا ڪريان
دل ضد تي آتم
پري هيءَ بندوق
توکي هٽان
۽ مون دل کي
زنجيرن ۾ قابو ڪيو آ.

ڪکر جي ٻرجي
ايندا آهن
وسڻ کان
انهن ڪکرن جي ڪڙاڻ
۾
ڪنوڻ جي چمڪ
شاعر جي ذات جو
انت آهي.

⊙

تنهنجيون ڳالهيون ڳجهه جون
آهن کليل ڪتاب مثل
منهنجو چنڊ چمڪي ڌرتيءَ تي
تون ڪرين عرش جون ڳالهيون
منهنجي سيراندي
ميڙو مٽل آ
ڌرتيءَ جي دکن جو
تون ڪرين ڳالهيون
دنيا جي فسانن جون
منهنجي دل جي بستي ۾
آهي تنهنجي جاءِ تنگ
مون کان ڏور وڃ
مان نه آهيان تنهنجي منزل.

●

دونهانيل درشن کان پهرين

نور الهدیٰ شاه

ساهت ڪانفرنس 1981 ۾ عورتن واري نشست هلندي، اوچتو سلطانہ سرگوشيءَ ۾ مون کي چيو هو، "هديٰ!۔ مون پيو جنم ورتو آهي۔ مونکي مبارڪ ڏي۔" آن کان پوءِ هيل تائين آئون سوچيندي رهي آهيان ته سنڌي انٽيلڪچوئل عورت نجاڻ ڪيترا ڀيرا پنر جنم وٺي ٿي ۽ ڪيترا ڀيرا پنهنجي هٿان ماراڻي وڃي ٿي — ۽ نجاڻ ڪيترا ڀيرا آپگهات ڪري مري ٿي!؟ سنڌيءَ جي مڙني ليکڪائن جون رچنائون۔ سلطانہ جون هي ڪوتائون انهيءَ هڪڙي پيڙا / سوال جي چوڌاري ڦرن ٿيون۔ سلطانہ سان منهنجي دوستي 1972 کان هيل تائين‌ءَ جي عرصي تي ڦهليل آهي ۽ ايڏي ڊگهي عرصي ۾ مون هن جا انيڪ روپ ڏٺا / محسوس ڪيا آهن. مون چاهيو به هو ته آئون انهن مڙني روپن، وارتائن، پيڙائن ۽ ڏکن جي باري ۾ لکان جيڪي سلطانہ / هڪ سنڌي ليکڪا جي اندر جي حوالي سان آهن — پر — سنڌي سماج ۾ هڪ تنها عورت جو پيڇو ڪندڙ آيين آگرين جي جاسوس جي ڊپ کان، ان ڊپ کان به ته سنڌي عورت اڃا سگهه جي انهيءَ انتها تي ناهي پهتي، جتي هن جي دل ۽ دماغ "لوڪ" جي ڊپ کان آجا ٿي وڃن۔ مون چاهيندي به اهو ڪجهه ناهي لکيو۔ ايترو ضرور ٻڌائيندس ته سلطانہ ذاتي پيڙا، انيڪ سالن تائين سندس دل، دماغ کي اڌوهيءَ

جيان ڪائيندڙ Inferiority complex، حالتن ۽ انهن حالتن سان وابسته ماڻهن ڏٺان پهتل ذهني ايذاءُ، شڪستن جي ڏکي سڙڪ تان لنگهي اچڻ کان پوءِ (۽ انهيءَ دوران) هي ڪوتائون سرجيون آهن. سندس شروع واريون گهڻي ڀاڱي ڪوتائون مون 1972/73 ۾ ذاتي ملاقاتن ۾ ئي ٻڌيون ۽ پڙهيون هيون. انهن ئي ڏينهن هڪ لڳاتار هن مون کي چيو هو، ”منهنجي اندر ۾ ايتريون ڳالهيون آهن هڏي!— جيڪي پاڻ ئي پاڻ نظم بڻجيو ٿيو وڃن.“ سندس چيل انهيءَ ڳالهه جي بيڪگرائونڊ ۾ جيڪڏهن سندس ڪوتائن جي پرک ڪجي ته هوءَ بنا ڪنهن شعوري ڪوشش جي پنهنجي هر ڪوتا ۾ پنهنجي پاڻ سان سچي ۽ لاڳاپيل نظر اچي ٿي— سلطانه نفرتن ۽ محبتن جي معاملي ۾ ٻنهي انتها پسند آهي ۽ سندس انيڪ ڪوتائن منجهه انهيءَ جو احساس ملي ٿو— گهٽ ۾ گهٽ مون کي سندس ڪوتائون پڙهندي ساڻس لاڳاپيل ڪيترا ڏک، حالتون، وارتائون ۽ ساروڻيون ياد اچن ٿيون. پنهنجي جنم کان پوءِ هوءَ لاڳيتي انهن ڪيفيتن جو اظهار ڪري رهي آهي جيڪي هن کي ڪراچيءَ جي سمونڊ منجهان آتيل تکن طوفانن منجهان ڏڪينديون ڪناري تائين وٺي آيون آهن— جن ۾ سچ پچ ته نه رڳو هن جي پنهنجي جنم جو احساس ملي ٿو پر ان کان پوءِ لاڳيتو جيئڻ جو ساهس پڻ نظر اچي ٿو— سندس ڪاٿهن ني سدائين کان ڪنيل شڪستن جو پاري ڏياس،

وڏي جهيڙي جوڙڻ کان پوءِ هن لاءِ ڦٽي ڪيو آهي- هاڻي سنڌس ڪلها هاڪا آهن پر انهن تي جيڪڏهن ڪجهه آهي به ته اهو سنڌس ٻن پيارن ٻارن جو پيار آهي جيڪو هڪڙي پاسي هن کي جيئڻ جو اتساهه ڏياري ٿو ۽ ٻي پاسي جيئڻ جي انهيءَ اتساهه جي حوالي سان اسان کي اسان جي پياري ۽ ڪومل جذبن واري شاعرا موڙائي ڏي ٿو.

سلطانه نه رڳو پاڻ کان اڳ وارين شاعرائن پر پنهنجي دور جي شاعرائن ۾ به ان ڪري منفرد ۽ احساسن ۾ ڀرپور نظر اچي ٿي جو هن وٽ شاعري چند رٽيل اصولن جو نانءُ ڪونهي ۽ نه ئي سکڻي نعريبازيءَ جو سهارو وٺي هڪ ئي سٽ کي، هر ڪوتا ۾ مختلف اندازن ۾ پيي ورجايو آهي—— هن وٽ جيڪي ڪجهه به آهي سو بلڪل نئون، نکور ۽ موهيندڙ آهي ۽ سڀ کان وڏي ڳالهه اها آهي ته ”پنهنجو“ آهي——

سلطانه جي شاعريءَ ۾- ڪيترين جاين تي اسان کي پنهنجو پاڻ ملي ٿو- پنهنجن پيڙائن جو عڪس ملي ٿو- پنهنجين اکين جا لڙڪ ۽ پنهنجيون آداسايون ملن ٿيون- ڇا اسان جي اندر جون ٻاوناڻون هڪجهڙيون آهن!—— پيڙائن جا ڪارڻ جدا جدا آهن پر انهن جو احساس هڪجهڙو آهي!- شايد ان ڪري به هوءَ / هن جون ڪوتائون دل جي ڏڳن سنجهه لهي اچن ٿيون—— هنن ڪوتائن ۾ اسان کي سنڌي سماج جي هاڃيڪار روايتن سان لاڳاپيل اها عورت به

عورت به پڙهڻ ۾ محسوس ٿئي
پاسي پنهنجي من منجهان اٿندڙ ننڍ
جي دڪدائڪ پڇاڙيءَ کي سهي
جي حالتن سان جهيڙيندي ٿي اچ
نقاد ۽ دانشور، شخص کي ذاتي
جي جوالا کي هٿن ترڻ سان بند
ڪري رهيا آهن— شخص جيڪڏهن
جيئرو آهي ته پوءِ نيڪ آهي پر جيڪڏ
وانگر باهه جي مچ مان اُڀرڻ لڳن سان
اچي ٿو ۽ تڏهن به جيڪڏهن ان پيڙا جو
نٿو ڪري ته ڇا هنڌ شاعري سرجي سگهي ٿي!؟
ٻي صورت ۾ جيڪا شاعري ملندي اها ڪمپيوٽرائزڊ
هوندي— هيءَ شاعري جيڪا برک نقادن، دانشورن،
آزاد نظم کي حرام قرار ڏيڻ وارن برک شاعرن ۽
اديبن جي ڏاڍن جهڙي تنقيد کي بنا ڪنهن ڊڄڻ
جي، پنهنجن انهن احساسن جو اظهار آهي جيڪي
پاڻمرادو نظم بڻجي لڪجي ويا آهن ۽ يقيناً حرام
ماس جيان ناهن انهيءَ خوشبوءِ جيان آهن جنهن کي
هٿن ترڻ سان ٻوساڻي نٿو سگهجي—

لطيف آباد، حيدرآباد .
6-2-84

ءي

اڪرم سلطانه اصل ۾ هاٿي ڳوٺ
م 20 مئي 1951ع تي لاڙڪاڻي ۾
ائي تعليم ميٽرڪ تائين ٽنڊي آدم ۾ بي.اي
ڪاليج حيدرآباد مان. ايم.اي (سنڌي ۾)
يونيورسٽيءَ مان، سڄي سنڌ مان ٽيون نمبر.
هن وقت هوءَ ڪراچيءَ ۾ ڊ ڪ ڪاليج ۾
ليڪچرار آهي.

پهرين لکڻي ’الفتراءَ‘ اخبار سانگهڙ ۾ ڇپيس. ان کان پوءِ 1966ع کان باقاعدي سنجيده مسئلن تي لکڻ لڳي. ٥ – ٦ ڪهاڻيون به لکيون اٿس. شاعريءَ ۾ هوءَ منفرد انداز جي شاعرا آهي. سنڌ جي گهڻي ڀاڱي سڀني ترقي پسند، معياري رسالن ۽ اخبارن ۾ سندس لکڻيون ڇپيون آهن.

ساهتي، سياسي ۽ سماجي مسئلن جي سٺي ڄاڻ رکندڙ ۽ انهن تي سٺو بحث ڪري سگهندي آهي. ڪلمڪ ۽ بي تڪلف آهي، البت عام سنڌي عورت جهڙو معصومانه خلوص ۽ پنهنجائپ از حد اٿس.

— هدايت منگي

۱.	صفحي	۳	تي سٽ	۱۸	۾ لفظ	سرجنهار	پڙهجي
۲.	"	۴	"	۱۶	"	ڇڏجان	"
۳.	"	V	"	۷	"	سڪائون	"
۴.	"	VI	"	۱	"	اٺ لکو	"
۵.	"	VI	"	۱	"	علامت	"
۶.	"	VII	"	۷	"	جاڻ	"
۷.	"	۲	"	۷	"	گهر	"
۸.	"	۹	"	۱۵	"	گنهگار	"
۹.	"	۱۷	"	۸	"	پاڻي	"
۱۰.	"	۳۱	"	۱	"	ساٿ	"
۱۱.	"	۲۶	"	۵	"	اڇا	"
۱۲.	"	۴۱	"	۸	"	پور	"
۱۳.	"	۴۶	"	۴	"	سوچڻ جو تسلسل	
۱۴.	"	۴۸	"	۱ ۽ ۶	"	چار — اياڻا	"
۱۵.	"	۴۹	"	۵	"	ڀسائي	"

آگم

جا ڇپرايل شاعريءَ جا ڪتاب

رڳون ٿيون رباب — تنوير عباسي

خوشبوءَ جي سنگ سنگ — نصير مرزا

ڳـولا — منور سلطانه

ديوان حافظ — سنڌيڪار: محمد يعقوب نياز

اوتون جوتون — استاد بخاري

ڇوليون — شرجيل

B. A., LL.B.
...rabad Sind.

D.L.M

DOONHANTIYAL DARSHAN

SULTANA WAQASI

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙُ، ياڙي، ڪاٺو، ياڄوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن ڪي ڊجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ چاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَّ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻجاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نـہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر ڪِڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڃاٽن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)